

דפדפנה

בין הדף היומי ופרשת השבוע

כי אם לידך המליאה

ייתכן וניתן לומר כי התשובה לכל השאלות הנ"ל נובעת מכך ששורשן של כל המצוות החברתיות כהלוואה ושמיטה הינו האמונה בה' שהוא אדון הכל וממנו הכל ומכך זה יכול לצוות על הלאמת רכושינו בשמיטה ומתן כשפינו כהלוואה, גם אם אין ביטחון מלא כי ישוב אלינו פן יישמט. לכן פקפוק במצוות הלוואה בשל השמיטה, כמוהו כ'בליעל'.

ייתכן כי חוסר ביטחון זה בהשבת כספינו במתן הלוואה הינו סיבה נוספת לכך שמוני המצוות שהובאו לעיל הפליגו כאמור בגודלה של המצווה. מעבר למעלת החסד הטמונה באופן זה של מתן הלוואה, עצם החשש לאיבוד ממון כולו או חלקו וקיום המצווה בכל זאת מעלים מעלה רבה במצווה. אמנם בכל מעשה חסד אין ציפייה להשבה, אך מבלי להמעיט ח"ו במעלתם של מעשי חסד רבים, רובם או שנעשים בגופו של האדם שלרוב אין בכך חיסרון כיס רב או במנות קטנות כל אחד כפי כוחו. אבל הלוואה, בד"כ עוסקת בסכום משמעותי ולאורך זמן ומצטרף לכך כאמור החשש לאיבוד הממון. זאת הסיבה שנסמכו מצוות הלוואה ומצוות שמיטת כספים, כדי להדגיש את מעלתה של מצווה זו.

לקושי המובנה הקיים במצוות הלוואה על פי התורה, מצטרפת מערכת שלימה ומסועפת של הלכות טוען ונטען והלכות הלוואה ברמב"ם ובשו"ע, המוסיפים נדבך נוסף לקושי הקיים במצווה זו.

את אחד המקורות לקשיים החבויים המצווה זו של הלוואה אנו למדים בעז"ה בדף היומי הנלמד בש"ק פרשת משפטים – שקלים הבעל"ט. הגמרא במסכת כתובות דף יב: מביאה את הברייתא "אתמר מנה לי בידך והלה אומר איני יודע רב יהודה ורב הונא אמרי חייב ורב נחמן ורבי יוחנן אמרי פטור רב הונא ורב יהודה אמרי חייב ברי ושמא ברי עדיף רב נחמן ורבי יוחנן אמרי פטור אוקי ממונא בחזקת מריה".

לפנינו מחלוקת אמוראים כיצד יש להכריע במקרה בו אדם תובע את חברו להשיב לו את סכום הלוואה וחבירו משיב 'איני יודע' וכפי שמסבירים התוספות במקום 'איני יודע אם הלויית לי אי פעם', קרי, כפירה מוחלטת במעשה הלוואה. רב יהודה ורב הונא מחייבים את הנתען משום שטוען טענת שמא (=טענה מסופקת) והתובע טוען טענה ודאית ויש לנו כלל שטענה ודאית עדיפה על טענה מסופקת. רב נחמן ורבי יוחנן טוענים שכרגע הכסף נמצא אצל הנתען ויש לו חזקת בעלות על ממון זה וכל זמן שלא הוכח אחרת אלא עפ"י טענה, ודאית ככל שתהיה, אין בכוחה לשנות את מציאות החזקה של הבעלים בכסף.

מבלי להיכנס לנבחי המקרה שהינם רבים אנו רואים כי הכסף ותכונתו כי 'אין לו ריח', ועצם היותו עובר לסוחר בצירוף הקלות היחסית שיכולה לערער את טענת בעל הדין, המלווה, להשבת חובו, מהווים דוגמה נוספת לסיטואציה מסובכת אליה עלולה להיקלע הלוואה בשל קלות הטענה האפשרית. דוגמה זו מהווה נדבך נוסף בקושי המיוחד של קיום מצווה זו ובשל כך גודל מעלתה.

ברוח זו של מצוות חברתיות ויצירת שיויון חברתי אנו קוראים השבת גם על פרשת שקלים. 'משמיעין על השקלים' פותחת מסכת שקלים. ובתורה: "זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל... העשיר לא ירבה והדל לא ימעט ממחצית השקל...". אותן מטבעות מחצית השקל ששימשו בשעת לבניית המשכן ובהמשך לקרבות ציבור עניינם אחד הוא, שבפרויקט ציבורי בעל אינטרס משותף (משכן, קרבות ציבור, בניין הארץ וקניינה בזכות שמיטה, תיקון החברה וכו'), חייב להיווצר שיויון כתנאי בסיסי למימוש האינטרס. כך חוברות להן שנת השמיטה בעיצומה אנו נמצאים, מצוות הלוואה, שמיטת כספים וצדקה.

יה"ר שעל ידי פתיחת ידינו נזכה לבניין בימ"ק ולהרמת שקלינו לבדק הבית במהרה בימינו ובזכות החסד שאנו עושים נזכה בעז"ה שיתקיים בנו "ואל תצרכנו... ולא לידי הלוואתם.... כי אם לידך המליאה הפתוחה והרחבה...". אכ"ר.

בפרשתנו, פרשת משפטים, מצוות רבות, מהן ממוניות וחברתיות. אחת המצוות הינה מצוות הלוואה: "אם פָּסַף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי...".

(שמות כב, כד)

רש"י על אתר מביא בשם המכילתא, כי על אף שהתורה השתמשה במילת התנאי 'אם' בל"ז כוונתה כי קיימת חובה להלוות. רש"י מביא דוגמאות נוספות בהם התורה השתמשת במילת התנאי 'אם' וברור כי כוונתה הייתה לחובה גמורה.

מוני המצוות וטעמיהן ובראשם הרמב"ם בספר המצוות, והחינוך, הפליגו במעלתה של מצווה זו.

"הציווי שנצטוונו להלוות לעני, כדי להרחיב לו ולהקל על ענייניו, ומצווה זו יותר גדולה וחמורה ממצוות צדקה; כי מי שנצרך ומגלה פניו לבקש מבני אדם, אין מצוקתו וצערו בדבר זה כמו זה שעדין לא גילה פניו, והוא זקוק לעזרה כדי שלא יתגלה מצבו ולא יהא נצרך".

(ספר המצוות הרמב"ם, עשין קצ"ז)

"זאת המצווה של הלוואה היא יותר חזקה ומחייבת ממצוות נתינת הצדקה, שמי שנתגלה ונודע דחקו בין בני אדם וגלה פניו לשאול מהם, אין דחקו ואפלתו כמי שעדין לא בא לאותה בושה וירא מהכנס בה, ואם יהיה לו מעט סעד של הלוואה במה שירוויח מעט אולי לא יצטרך לבוא לשאלה לעולם.... ועל כן הזהירנו תורתנו השלמה על זה לסעד המך בהלוואה טרם יצטרך לבוא אל השאלה שנאמר: 'אם כסף תלוה את עמי' (שמות כב כד) וכו'". (ספר החינוך טו)

למצוות ההלוואה חוברת מצווה נוספת, שלפי חלק מטעמיה אף היא מצווה חברתית, מצוות השמיטה. אף מצווה זו מוזכרת בפרשתנו. "וְהִשְׁבִּיעַת תְּשֻׁמְטָהּ וְנִטְשָׁתָהּ..." (שמות כג, יא)

מצוות השמיטה חוברת כאמור למצוות ההלוואה לא רק בשל המכנה המשותף החברתי, אלא גם בשל מצוות 'שמיטת כספים' הנובעת מחיבור זה. הזהרתנו התורה בספר דברים: "כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאֶחָד אֲחֵיךָ בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ לֹא תֵאֶמֶץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפָּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחֵיךָ הָאֲבִיּוֹן כִּי פֶתַח תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לֹו וְהֶעֱבַט תִּעֲבִיטְנוּ דִּי מְחֹסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לֹו הַשְּׁמֵר לֹו פֶן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָה וְרָעָה עֵינֶךָ בְּאֲחֵיךָ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לֹו וְקָרָא עָלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְּךָ חֹטָא נָתוּן תִּתֵּן לֹו וְלֹא יִרַע לְבָבְךָ בְּתִתֵּן לֹו כִּי בְגִלְל הַדָּבָר הַזֶּה, בְּרִכְךָ ה' אֱלֹקֶיךָ... כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיּוֹן מִקָּרֵב הָאָרֶץ..." (דברים טו ז-יא)

נמצאנו למדים:

- מצוות הלוואה היא חיוב ולא תיאור מצב 'אם' כנ"ל.
- התורה קושרת בין מצוות הלוואה לבין שמיטת הכספים.

מה הסיבה לקשירת קשר זה? אמנם, מצוות שמיטת כספים כרוכה ושלובה בקשר נסיבתי עם מצוות הלוואה, אך באותה מידה היה ניתן לציין את מצוות שמיטת הכספים בסמוך למצוות שמיטה, בפרשת 'בהר' או בפרשתנו. זאת ועוד, נשים לב ללשונו הקיצוני של התורה למי שמעלה בדעתו לא להלוות שמא השמיטה תישמט "פֶן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעַל" לא פחות ולא יותר, שקולה המחשבה של סירוב להלוות פן השמיטה תישמט לפריקת עול, עד כדי כך. לנקודה זו שם לב גם רבינו ה'חפץ חיים' בפתיחה לספרו 'אהבת חסד'.

ונשאלת השאלה, האם אכן, עד כדי כך, 'בליעל' ומדוע?